

Takács Edit

A Nemzeti Tankönyvkiadó az anyanyelvi nevelés szolgálatában

Az elődök tevékenysége

Manapság – szinte naponta – nemcsak az a kérdés merül fel a médiában és a hírek alapjául szolgáló szakmai berkekben, hogy lesz-e elég tankönyv, és hogy milyen tankönyv lesz az iskolákban, hanem az is kérdéssé válik, hogy kell-e tankönyv a gyerekeknek. A tananyagok tartalma igen gyorsan változhat, a hordozói pedig egyre kevésbé papíralapú eszközök lesznek: így talán nem tanulság nélküli áttekinteni a legnagyobb hazai tankönyvkiadó szerepét az anyanyelvi nevelésben. A 2013. február 1-jétől új néven működő Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó (korábban: Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.) elődjét, a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalatot 1949-ben alapították mint az egyetlen és – természetesen – állami tulajdonban lévő kiadót, amely a közismereti tárgyak tanítását segítő tankönyveket hivatott előállítani. A kiadó már az első évben 100 új tankönyvet jelentetett meg. Kiadáspolitikájának alapelve azóta sem változott. Minden iskolatípus minden évfolyamának minden tantárgyára van legalább egy tankönyvnyi kínálata, beleértve a nemzetiségi és a sajátos nevelési igényű tanulókat is. Természetesen ebbe beletartoztak, beletartoznak a magyar nyelv tantárgy tankönyvei is.

1. kép

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó épülete

A szocializmus időszakát az egy tanterv – egy tankönyv elve jellemezte. Az „egy tankönyves” világ az 1978-as tanterv életbe lépéséig tartott, amikortól is az új tantervhez a tankönyvek megírására pályázatokat írtak ki, és a nyertes pályázat anyagából készült a kötelezően használandó taneszköz. Ettől az időszaktól kezdve azonban úgynevezett alternatív tankönyvek is megjelenhettek, és az iskolák – bizonyos feltételek megléte esetén – ezekből is taníthattak. A magyar nyelv és irodalom tantárgyban ebben az időben készült el a már-már legendássá vált, Takács Etel által írt *A magyar nyelv könyve 5–8.* tankönyvsorozat. Ezenkívül ebben az időszakban indult az általános iskolai *Nyelvi, Irodalmi és Kommunikációs Nevelés* (azaz a *NYIK*) program. A programot Zsolnai József és munkatársai fejlesztették ki. A korábbi időszak középiskolai tankönyvei közül a Szende Aladár, valamint a Honti Mária és Jobbágyiné András Katalin által írt nyelvtankönyvek érdemelnek kiemelés.

Az elmúlt két évtizedben a magyarországi tankönyvkiadás az egykönyvű, államilag kötelezően meghatározott, egy tantervű világból sokszínű, eltérő pedagógiai és szakmai-tudományos megközelítésű, több tantervre épülő rendszerre vált. 2006-tól a Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. többségi tulajdonosa, a Sanoma Learning, Európa vezető tananyag-szolgáltatója lett. A Sanoma csoport nemcsak a nyomtatott tankönyvek gondozását folytatta, hanem lehetővé tette a digitális tananyagok megjelenését is a kiadó termékpaletáján. Ez a változás a magyar nyelvi tankönyveket is érintette, hiszen mára számos tankönyvcsalád rendelkezik interneten elérhető digitális tankönyvvel, más néven flipbookkal. A nem interaktív flipbookok a hagyományos tankönyvek elektronikus, lapozható verzióit tartalmazzák, az interaktív flipbookok a tankönyvi szöveg mellett interaktív gyakorlatokat is megjelenítenek a diákok számára, elősegítve ezzel mind az iskolai, mind az otthoni tanulási folyamatot. Az általános iskolai tankönyvek közül az *Anyanyelvi gyakorlófüzet 1–2.*, a *Magyar nyelv és kommunikáció*, valamint a *Beszéd és írás* sorozat rendelkezik ilyen típusú felülettel. A flipbookok a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó honlapján keresztül érhetők el (1).

2. kép
A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt. honlapja

Jelen írás célja az, hogy bemutassa a magyar nyelv tanításának koncepcióváltozásait, megközelítési módjainak a variánsait a Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. által fejlesztett tankönyvcsaládokban 1990 és 2012 között. Teszi ezt azért, mert a kiadó az elmúlt két évtizedben – a monopolhelyzetének megszűnte után is – nemcsak megtartotta e tantárgyban piacvezető szerepét, hanem a szakmai műhelyében kifejlesztett, itt kiadott tankönyvek valóságos és jól elkülöníthető alternatívát adtak mind pedagógiai-módszertani, mind nyelvészeti-szakmai szempontból az egyes iskolatípusokon belül is. A következőkben bemutatott tankönyvcsaládok és -sorozatok az elmúlt 20 évben folyamatosan jelentek meg, megjelenésük után egymás mellett, párhuzamosan

éltek az iskolai használatban. A régebbiek esetenként akár több átdolgozás során is megújultak az aktuális tantárgyi követelményrendszerhez igazodva.

Melyek ezek a sorozatok?

1. Takács Etelnek *A magyar nyelv könyve* című, 5–8. osztályosoknak szóló tankönyvsorozatának első kiadása az 1978-as tantervhez készült, ma már az 5. átdolgozott változata van forgalomban. 2. A Zsolnai József szerkesztésében megjelent *Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés (NYIK)* című, 5–8. osztályosoknak készült sorozat lehetett az első, hivatalosan elfogadott alternatív tankönyvcsalád az egy tankönyvű világban. Kötetei az 1980-as évek második felétől jelentek meg. 3. Antalné Szabó Ágnes és Raátz Judit *Magyar nyelv és kommunikáció* című sorozata az iskolák 5–12. osztálya számára készült. Az 1990-es években kibontakozó sokszínű iskolarendszer sikeres sorozata lett ez a tankönyvcsalád. Alkalmas taneszköz mind a nyolcosztályos általános iskola, mind a hat, mind pedig a nyolc évfolyamos gimnázium számára. Az egyetlen sorozat, amely szervesen folytatja az általános iskolai koncepciót és az ott alkalmazott módszereket a középiskolában is. 4. Szende Aladár *A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak 9–12.*: az 1990-es évek első felének tankönyve, amely lehetséges alternatívája volt az elkülönített iskolatípusoknak készült, évfolyamokra bontott tankönyveknek. Egységes középiskolai könyvként, egy kötetben tárgyalta a négy tanév tananyagát. Az alaptankönyvhöz, külön kötetben, *Gyakorlatok és feladatok* kapcsolódtak. A sorozat újdonságát jelentették az úgynevezett szatellitkönyvek, amelyek külön kis füzetekben a tankönyvben alapszinten tárgyalt nyelvészeti témákat fejtettek ki bővebben, tudományos alapossággal, a téma egy-egy elismert egyetemi kutatójának tollából. 5. Balázs Géza – Benkes Zsuzsa: *Magyar nyelv a gimnáziumok és a szakközépiskolák számára 9–12.*: az ezredforduló után készült új sorozat, amely a kétszintű érettségi követelményeihez egységesen nyújtott iskolatípustól független tananyagot.

A magyar nyelvnek mint tantárgynak a megjelenítése

A magyar nyelvet mind az öt fent említett tankönyvcsalád szerzői önálló, komplex műveltségterületnek és nem pusztán egy tantárgynak fogják fel a sok közül. Ezen belül azonban differenciáltan, éppen az adott helyzet – készülő vagy már meglévő, de új nemzeti alaptanterv, kerettanterv, alternatív tanterv által meghatározott korosztályos kimeneti követelményrendszer, érettségi követelmények – által határozzák meg és nevesítik konkrét céljaikat.

Takács Etel mindezt így foglalja össze: „A tankönyv is könyv legyen: érdekes és tanulságos szövegeket közlő, olvasásra szánt könyv. A tankönyv azonban a tantervben tervezett művelődési anyag megtanulásának forrása is” (Nyitrai–Takács–Török 2007: 12).

Általános elveket foglal össze a *NYIK* is, amely a célrendszert a személyiségjegyekben feltételezi. Elvei szerint a magyar nyelv tanítása értékközpontú, személyiségfejlesztő pedagógiai elveken alapuló tanítás, motivációs értékekkel rendelkező műveltségterület, amely a szabadidő kulturált és értelmes eltöltésére, az önművelésre nevel.

A *Magyar nyelv és kommunikáció* teljes tankönyvsorozata azonos elveken alapul. Célja a korszerű anyanyelvi műveltség megteremtése, amelyben kiemelt szerepet szán a kommunikációs készségek fejlesztésének is. A megújuló klasszikus grammatikai alapokra épülő szilárd nyelvtani ismeretek tanítása mellett (például az egyre fontosabbá váló idegennyelv-oktatás támogatása céljából) fontosnak tartja a nyelvhasználat fejlesztését és a szövegközpontúságot is.

A középiskolai tankönyvek mindegyike az érettségi követelményrendszerének tükrében fogalmazza meg a céljait. Szende Aladár így határozza meg tankönyvének vezérelvét: „Az érettségi követelmény-rendszerének elsajátíttatása a nyelvről általában és a magyar nyelvről minimális mennyiségben” (Szendé 1994: 7).

Balázs Géza és Benkes Zsuzsa könyvsorozata feladatának tartja a kétszintű érettségi követelményeinek, a friss nyelvi jelenségeknek, a mai magyar nyelvi változásoknak a nyomon követését, bemutatását, értékelését.

A pedagógiai-módszertani rendezőelvek

A tankönyvek közül Takács Etelé, valamint a *Magyar nyelv és kommunikáció* című sorozat szisztematikus, hagyományos grammatikai alapokon épül fel. Ám Takács Etel nem követi változtatások nélkül az akadémiai leíró nyelvtan rendszerét. Ezt nevezi a szerző iskolai nyelvtannak, amelynek rendezőelve a pedagógiai szempontok sora. Ezzel szemben a *Magyar nyelv és kommunikáció* tankönyveiben a nyelvtudomány legújabb értékeinek és a megőrzendő hagyományos értékeknek a feldolgozása egyaránt megtörténik, mégpedig a tankönyv megírása előtt, illetve azzal párhuzamosan megjelenő, új, egyetemi *Magyar grammatika* (Keszler 2000) felfogásmódjának a figyelembevételével. Mindkét sorozatot – az első kiadásban – két tanévnyi anyagot együtt tárgyaló tankönyvek, évfolyamonként elkülönülő munkafüzetek és a hozzájuk kapcsolódó feladatlapon alkotják. Míg Takács Etel könyve a tanulás feltételeinek a megteremtésére is törekszik, és ezért az egyes fejezetek felépítése, tagolása megfelel a tanítási órák tervezésének (az egyes leckék egy-egy órán feldolgozható anyagot tesznek ki), addig a *Magyar nyelv és kommunikáció* együtt tárgyalja a tananyagot a szabad tanári tervezhetőség érdekében.

Az előző két tankönyvsorozat alapelveinek felfogásától jól elkülönül a *NYIK*, amely egységes rendszerként építi fel a nyelv, az irodalom és a kommunikáció anyagát. Ez így együtt először szerepelt alternatív tananyagként. Igen részletes a tanterve, amely korábban egyedi volt abból a szempontból is, hogy a modern nyelvészeti irányzatokat az általános iskolai tananyagba integráló oktatás mellett vokszolt.

Már Takács Etel sem csak leíró nyelvtant tanít, hanem a nyelv keletkezésével, a magyar nyelv kialakulásával és fejlődésével, a mai magyar nyelv szókincsének rétegeivel foglalkozó fejezetek mellett a nyelven kívüli jelrendszerek bemutatása, az új átdolgozásokban pedig már a kommunikáció témaköre is megjelenik. Különbséget tesz módszertanilag a leíró nyelvtan tanítása és a nyelvvel széles körűen foglalkozó fejezetek tartalmának a feldolgozása között. Az egyes órátípusokat funkciójuk szerint deklaráltan elkülöníti: így szerepel nála bevezető óra, ismereteket feldolgozó óra, gyakorlóóra, olvasmányok megbeszélése, beszámolók meghallgatása, összefoglaló óra, ellenőrző óra, amelyekben a kötelező anyagok és az olvasmányos részek is jól elkülönülnek. A figyelmes olvasást az oldalcímek kérdései, a nyelvi példák, a bevezető szövegek, az ábrák irányítják. A fogalmak értelmezését a félkövérrel szedett részek emelik ki.

A *Magyar nyelv és kommunikáció* jól elkülöníti a hagyományos grammatikai és a nyelvhasználati-kommunikációs témákat, utóbbiaknak azzal is kiemelt fontosságot tulajdonít, hogy ezt a tankönyvsorozat címe is tartalmazza. Érthető, olvasmányos tárgyalásmód, a szemléltető szövegek alkalmazása, gyakorlatcentrikus felépítés, rendszerszerűség jellemzi. Itt is megtaláljuk a kiegészítő ismereteket, olvasmányokat a jó képességű tanulóknak. A tananyag tematikus elosztása követi az érvényes tantervi követelményeket, amelyet motiváló szöveg vagy gyakorlat vezet be az egyes leckék elején.

Balázs Géza és Benkes Zsuzsa könyveire az évekre tagolódó tananyag-tárgyalás jellemző. Nagy témakörönként csoportosítanak – a témakörök megegyeznek az érvényes kerettantervvel, illetve illeszkednek a kétszintű érettségi követelményeihez. A tankönyv felépítése egységes: bevezető olvasmány, tananyag-tartalom, közte kiegészítő ismeretek, táblázatok, végül feladatok, majd záró kérdések következnek leckénként. A bevezető olvasmányokat a tanulók számára is érthető nyelvészeti tanulmányok részletei alkotják, ezek átfogóan

szólnak az éppen tárgyalt nyelvi jelenségekről, fogalmakról. Ehhez kapcsolódnak iniciálészerűen az adott könyv borítójának a fotói. A tanulmányrészletek és a képek együtt utalnak az éppen elsajátítandó ismeretekre. A normál és az apró betűs részek tartalmilag is elkülönítik a megtanulandókat a nem kevésbé fontos, de kiegészítő ismeretektől. A dőlt és a félkövér betűkkel szedett szakkifejezések is rendszert alkotnak.

Ezzel szemben Szende Aladár négy tanévre szóló tanulókönyve kompendiumjellegű, de a kimenet felől szabályozott. Lehetővé kívánja tenni, hogy akár egyénre szabottan, differenciált tanári tervezéssel is feldolgozható legyen a tananyag, és szabatosan, szakszerűen vezesse rá a tanulót a világos fogalmakra, valamint a használati szabályok tudatosítására. Célja, hogy a tankönyv szövege segítsen reprodukálni a tananyag által megkívánt verbális megfogalmazás pontosságát, az emlékezeti tárolás tartósságát és a kommunikációs helyzet kívánta nyelvhasználat megalapozottságát. Módszere holisztikus, azaz egészet, egymással szoros összefüggésben tárgyalja az egyes fejezetek anyagait. Olvasást (azaz szövegértést), írást, beszédet (azaz szövegalkotást), helyesírást, leíró nyelvtant, nyelvművelést, stilisztikát, szövegtant, retorikát és nyelvtörténetet tanít.

A tanulásszervezés módjai és megjelenési formái a tankönyvekben

A tanulásszervezés módjának a meghatározását mint a tankönyvszerző kötelezettségét és ennek egyértelmű, határozott kifejezését a tankönyvi szövegek megjelenítésében az eltérő koncepciójú sorozatok különbözőképpen fogják fel. Az időben korábban keletkezett tankönyvcsaládokhoz kapcsolódó tanári kézikönyvek – Takács Etelé és Szende Aladáré – csak általánosságban fogalmaznak, elveket adnak meg, tudatosan a tanárra, a tanulócsoporthoz, a tanulóra szabott egyéni tervezésre hivatkoznak. Takács Etelé pontosan kidolgozott tanmenet, illetve tematikus terv szerint állítja össze a tananyagát, amelyben a frontális osztálymunka, a csoportfoglalkozás, a páros és az egyéni munka lehetséges típusait nevezi meg választható munkaformaként. Az órán és a házi feladatként feldolgozható fejezeteket azonban egységesen kezeli, azokat nem jelöli meg külön-külön típusonként. Szende Aladár a holisztikus tananyagfeldolgozás mellett azt támogatja, hogy a tudatos tanári döntések a tantárgyközi koncentráció eszközei legyenek. Ezt nevezi a szakirodalomra hivatkozva „rejtett tanterv”-nek, vagyis a hivatalos tanterv anyagán túli, látens hatásrendszer fontosságát hangsúlyozza – távoli dolgok, például a biológia és a hangtan összehangolása egyenlő a globális, koncentrált tervezéssel, amellyel egy-egy tárgyalt jelenség egyszerre lehet több anyagrész, például a grammatika és a stilisztika része is. A tankönyvi szöveg a vizsgált jelenség tényeire és ezek nyelvi szerepére kontextusban világít rá. A fejezetek induktívan épülnek fel, fontos bennük az élményszerűség.

Ezzel szemben a *NYIK* egyedi módszertani tanulásszervezést vezetett be, amelyben a tudatosan indirekt tanári magatartást hangsúlyozza, a tanulás tervezése és irányítása a teljes program felépítésének a sarkpontja. Ennek során előtérbe kerülnek a kiscsoportos munkaformák, kiemelten fontos szerepe lesz az egyéni, differenciált fejlesztésnek. A tanítási folyamat felépítése részfolyamatokra van bontva: előkészítő, szinten tartó, egyéni fejlesztő és önkorrekciós szakaszt különít el. Mindezek azonban a tankönyvi szöveg tipográfiai megjelenésében nem jelennek meg – a tanár feladata a tanulás szervezése és – éppen a differenciált egyéni fejlesztés miatt – akár a tanulónként eltérő feldolgozásmód biztosítása.

Ettől lényegesen eltérnek a későbbi, az 1990-es évek második felét követően kifejlesztett tankönyvcsaládok. Pontosanként deklarált tanulásszervezési elveiket következetesen megjelenítik a tankönyvi szövegek tipográfiájában is. Ennek oka volt részben a tantervi követelmények változása, például az „új” kerettantervek bevezetése, de oka volt a rigorózus szocialista tantervek után (mindent pontosan a központilag meghatározottak szerint követni) a megerősödött tanári szabadságvágy („ne mondják meg, mikor mit csináljunk, hadd tervezzünk szabadon”) kielégítésének az idő- és energiaigényes volta miatti visszahatás. A tanár teljes körű szolgáltatást vár el a taneszköz kifejlesztőjétől, maximális támogatottságot kér. Szabadsága az előkészített és aprólékosan

kidolgozott alternatívák közötti szabad választásban van. Ennek a tanári elvárásnak kíván a maga sajátos eszközszerével megfelelni a *Magyar nyelv és kommunikáció* és a Balázs Géza, Benkes Zsuzsa által írt sorozat is.

A *Magyar nyelv és kommunikáció* olyan tankönyvek sorozata, amelyből a szerzők szándéka szerint önállóan is lehet tanulni. A visszatérő év eleji ismétlő fejezetek, gazdag ismétlő munkafüzeti feladatsorok, részletes összefoglaló táblázatok segítik az egyes évfolyamok közötti zökkenőmentes haladást, az esetlegesen más iskolából-iskolatípusból érkezőknek a csoporthoz való kapcsolódást. A tankönyvcsalád hangsúlyt helyez a tantárgyi koncentrációra, elsősorban az irodalom tantárggyal, de szemléltető szövegeinek kiválasztásakor figyelmet fordít a tanulók történelmi vagy éppen természettudományos érdeklődésének a felkeltésére és fenntartására is. Tanítja az önálló ismeretszerzést segítő nyelvészeti kézikönyvek használatát. Vegyesen alkalmaz induktív és heurisztikus módszert. A sokoldalú felhasználhatóságot a tartalmi és a tipográfiai eszközök is biztosítják (más betűtípus jelöli az olvasmányt, kisebb betűméret a kiegészítő információt, a színnel való kiemelés pedig a fontosságot, a lényeges elemeket hangsúlyozza). A szemléltető szövegek mellett az ábrák, rajzok nemcsak a tárgyi ismeretek világosabb logikai ábrázolásának a szolgálatában állnak, hanem a szerzők nem titkolt szándéka az, hogy ezekkel motiválják is a diákokat. Azt szeretnék elérni, hogy a gyerekek szívesen forgassák a tankönyveket, örömet leljenek a használatukban. A piktogramok a feladattípusok áttekinthetőségét segítik.

Balázs Géza és Benkes Zsuzsa könyveiben az egyes nagy témakörök kisebb egységekre, fejezetekre tagolását az egy-egy tanítási órán megtanítható anyag mennyisége határozza meg. A fejezetek elején található bevezető olvasmányokat közös feldolgozásra ajánlják. Céljuk közvetlenül az érdeklődés felkeltése, a motiváció, a szakmai szövegek megértésének a segítése, közvetve pedig a könyvtárhasználati tájékozódás képességének a folyamatos fejlesztése. A nagy fejezetek végén összefoglalások zárják az adott tematikát. A könyv egészéhez kapcsolódnak az illusztrációkat is tartalmazó mellékletek, a használati útmutatóval ellátott szójegyzék (kiemelve benne a kétszintű érettségi kötelező fogalomrendszerét). A mellékletek szövegei a tanultak szemléltetését szolgálják, de alkalmasak arra is, hogy tanári irányítással elősegítsék egy-egy szövegfajta jobb megértését, illetve hasonlóak megalkotását. A teljes tankönyvsorozatot azonos tipográfiai jelek kísérik végig. A tankönyvben szereplő grafikus ábrák, fotók, táblázatok szerves részei a tananyagnak, emellett feladatok kapcsolódnak, illetve kapcsolhatók hozzájuk. A tanulókat hasonlóak gyűjtésére, értelmezésére tanítják, ösztönzik.

A képességek fejlesztése: feladat- és gyakorlattípusok

A vizsgált tankönyvek közül a feladattípusok elemzésekor is a hagyományos és az újszerű gyakorlatfajták alkalmazását különíthetjük el. Az időben korábban íródott könyvek a hagyományos eszközöket alkalmazzák – igen kiforrott, biztos didaktikai háttérre építve, a fokozatosság elvét betartva. Idesorolható Takács Etel és Szende Aladár könyve. Mindkettőben fontos szerepet kapnak a tanári közléssel átadott ismeretek.

Takács Etelnél a fejlesztendő képességek a következők: az olvasás, a beszéd, a szóbeli és az írásbeli szövegszerkesztés. A munkafüzet feladatai a differenciált foglalkoztatást teszik lehetővé, éppen ezért típusonként válogatásra módot adó feladatmennyiség szerepel. A gyakorlatok kétrétegűek: céljuk a fogalomhasználat tartalmasabbá tétele és az alkalmazás. A házi feladatok sorozata a szóbeli tanulás kérdéseit is tartalmazza. A kommunikációs gyakorlatok párbeszédes formában jelennek meg. Szende Aladár alapkönyve nem tartalmaz gyakorlatokat és feladatokat, ezek külön kötetben kapnak helyet. Tematikus csoportosításuk megegyezik a tankönyv tematikus beosztásával.

Mindkét tankönyvcsalád elkülöníti a gyakorlatokat, azaz az órán feldolgozandó, egy-egy frissen tanult anyaghoz kapcsolható képességfejlesztő tanulói tevékenységet a feladatoktól. A gyakorlatok az egyéni

munka mellett a csoportos és a frontális órai munkaformát is lehetővé teszik. A feladatok – ezek Takács Etelnél következetesen házi feladat megkülönböztető névvel szerepelnek – egyéni munkaformára alkalmasak, gyűjtést, esetleg további szakirodalmi tájékozódást tesznek szükségessé; összetett, esetenként a korábban tanultakra is integráltan alapozó tanulói tevékenységekről van szó.

A *NYIK* egyénhez igazodó fejlesztési és bánásmód-stratégiájának megfelelően a szükségletek és a képességek fejlesztéséhez, a pozitív viszonyulások kiépítéséhez, valamint a negatív viszonyulások megelőzéséhez és korrekciójához, az énkép fejlesztéséhez, az értékválasztást segítő világnézet kialakításához ad speciális feladatokat. Feladattípusai az egyszerűtől a komplexig terjednek.

Balázs Géza és Benkes Zsuzsa tankönyvcsaládjához tudatosan nem készült sem munkafüzet, sem feladatlap, ezért az írásbeli feladatok megoldásához elengedhetetlen a füzethasználat. Találunk a feladatok között tanórára javasolhatókat, szóban vagy írásban megoldandókat és elsődlegesen házi feladatnak alkalmasakat is (mind írásbeli, mind szóbeli gyakorlatként). Elkülöníthetők az egyéni, a páros és a csoportos feldolgozásra javasolt típusok. A tankönyvcsalád újdonsága a külön piktogrammal jelölt kreatív gyakorlatok sora, ezek minden témánál visszatérnek.

Mindezekről élesen elkülönülten a *Magyar nyelv és kommunikáció* tankönyvcsalád tartalmazza a legdifferenciáltabban jelölt feladattípusokat. A fejezetek elején a fogalomkialakítók, problémafelvetők szerepelnek, ezt követik az egyszerűbb, gyakorló jellegű feladatok, végül a gondolkodtatóbbak, nehezebbek következnek a jobb képességű gyerekeknek. A szóbeli és az írásbeli kommunikációs ismeretek tanítása mellett készségfejlesztő feladatok is helyet kapnak (szövegszerkesztési, fogalmazási ismeretek feladatai, gyakorlatai). A tankönyv piktogramokkal különíti el a füzetben megoldandó írásbeli feladatokat, a könyvtári kutatómunkát, a szótárhasználatot igénylő gyakorlatokat a gondolkodtató, észforgató feladattípust a tréfás feladatokról, az anyanyelvi játékoktól. Mindezek egyaránt alkalmasak frontális munkára, csoportos megoldásokra vagy egyéni, differenciált feldolgozásra is. A munkafüzetben nem különülnek el az órán feldolgozandó részek a házi feladatnak adhatóktól.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a feladattípusok terén a tanári szabadságra hagyatkozó és a szerzők által nevesített felosztások egyaránt szolgálhatják mind a szóbeli, mind az írásbeli képességfejlesztés terén a frontális osztálymunkától a differenciált egyéni fejlesztésig bármelyik munkaformát. Segítik, de nem korlátozzák az eredményes tanítást-tanulást.

Az ellenőrzés-értékelés változatai

Az ellenőrzés-értékelés valamennyi módja és eszköze a kimeneti eredmények biztosítását szolgálja azzal, hogy az egyes részegységek, részfolyamatok (az egyes leckék végén, a fejezetvégi, illetve az év végi összefoglalások) lezárultával visszajelzést adnak a tanárnak és a diáknak az addig elvégzett munka eredményességéről, és segítségükkel meghatározhatókká válnak a további fejlesztő munka szükséges lépései és módjai, ilyenformán a tanári tervezés tudatosságát segítik. Ennek érdekében valamennyi tankönyvsorozat él az ellenőrzés-értékelés módszerével. Az azonos struktúrájú sorozatok – Takács Etel, valamint a *Magyar nyelv és kommunikáció* – azonos eszközöket alkalmaznak. A két tanévre szóló tankönyvekhez évenkénti munkafüzetek és ellenőrző feladatlapok kapcsolódnak a teljes sorozatban mindkét tankönyvcsaládban.

A vizsgált tankönyvcsaládok egy részében (*Magyar nyelv és kommunikáció*, Balázs Géza és Benkes Zsuzsa tankönyvei) az egyes nagyobb tematikus egységek végén összefoglaló fejezeteket találunk. A *Magyar nyelv és kommunikáció* szerzői e téren is aprólékos didaktikával dolgozták ki taneszközeiket. A leckék végén színnel kiemelt mezőben a lényeges fogalmak és összefüggések újra megjelennek. Az egyes fejezetek végén pedig az ellenőrző kérdéssorok és a munkafüzetekben található felelettervek a tanulás tanulásának, a

módszerek elsajátításának az elősegítését szolgálják. A kötetvégi összefoglaló táblázatok a rendszerezést, az ismétlést hivatottak segíteni. Balázs Géza és Benkes Zsuzsa könyveiben az ellenőrzés-értékelés fő vezetői a tankönyvben a leckék végén olvasható kérdések: segítséget nyújtanak az otthoni tanuláshoz, a szóbeli feleletre való felkészüléshez, de akár az órai munkában is használhatók. A korábban megismert témakörök alkotó ismétlése, összefoglalása kiemelt szerepet kap a 9. és a 12. évfolyamon. Ezekben a tankönyvekben külön összefoglaló táblázatok is helyet kapnak. Ugyancsak összefoglaló grammatikai táblázatok találhatók Takács Etel könyveinek a végén is, de a tankönyv maga nem alkalmaz összefoglaló fejezeteket.

A *NYIK*-nek ebben a tekintetben is speciális a módszere: a részletesen kidolgozott, sztenderdizált követelmény- és normarendszer helyet kap minden évfolyam tankönyvének a végén, és ez visszajelzésként szolgál a tanulóknak, egyben segíti az önértékelés fejlesztését is. A tanulótípusonként meghatározott bánásmód kidolgozottsága, a meghatározott tanulásirányítási normák megjelenítése azóta is páratlannak bizonyult a tanulói taneszközökben.

Szende Aladár könyve – kompendiumjellegéhez híven – nem él ezzel az eszközzel. Sem a tankönyv, sem a feladatgyűjtemény nem tartalmaz sem összefoglaló fejezeteket, sem ellenőrző kérdéseket, sem feladatsorokat, a tanár belátására, kreativitására bízva ezeket.

Kitekintés

Itt most nem térek ki azokra a nem kevésbé jelentős, sokszor úttörő jellegű munkákra, amelyek a palettát mindenkor színesítették, az anyanyelvi nevelés módszertani tárházát gazdagították. Ilyenek voltak például a hat évfolyamos gimnáziumok számára készült, a Szegedi Tanárképző Főiskola munkatársai és gyakorló tanárai által kidolgozott *Nyelv – szöveg – játék*, a Benkes Zsuzsa és Petőfi S. János nevével fémjelzett *Anyanyelvi kaleidoszkóp* kötetei, a fogalmazás, a helyesírás témaköreit gazdagító, gyakorlatokat tartalmazó tanulói segédletek (Magassy László, H. Tóth István, Vörös Ferenc, Antalné Szabó Ágnes könyvei) (1).

Nem foglalkoztam ebben a cikkben részletesen az alsó tagozat számára készült *Anyanyelvünk világa 1–4.* évfolyamig terjedő köteteinek (szerzői Antalné Szabó Ágnes, Bacsó Mónika és Vas Zoltánné) és a hozzájuk kapcsolódó *Anyanyelvi gyakorlófüzeteknek* a pedagógiai-módszertani koncepciójával. Megemlíteném még, hogy ugyancsak az általános iskola alsó tagozatán nyújthat segítséget tanároknak és diákoknak egyaránt a *Színes anyanyelvi nevelés* tankönyvsorozat, a *Malackás*, a *Lexi* és a *Játékház – Játékvár – Játékváros – Játékvilág* sorozat (1).

Nem mutathattam be részletesen a most formálódó új sorozatokat, például az általános iskola felső tagozata számára íródó *Beszéd és írást* (szerzői Antalné Szabó Ágnes és Raácz Judit). Ez a sorozat elődjéhez híven a nyelvi és kommunikációs készség- és képességfejlesztést állítja a középpontba. A különösen hangsúlyos szóbeli kommunikáció, a szövegértés-szövegalkotás fejlesztése mellett a tanulási képességek fejlesztése is változatos, gyermekközpontú munkaformák alkalmazásával kerül a fókuszba. Ugyanígy nem elemeztem részletesen a nyelvtant az irodalommal szerves egységben tárgyaló *Karakter* sorozatot vagy a középiskolai *Anyanyelv és szövegértés* sorozatot, illetve az érettségire felkészítő speciális kiadványokat sem.

Meg kell azonban említeni azokat a tanítást-tanulást támogató egyéb, nem csupán kiadványokban manifesztálódó tevékenységeinket, amelyek teljessé teszik a tanári munka segítségét. Idetartoznak elsősorban azok az akkreditált tanártovábbképzések, amelyek a maguk idejében meghatározóak voltak a modern tanári módszertani kultúra fejlesztésében, és számos igen neves tudós, egyetemi tanár, akadémikus nevéhez fűződtek. Ilyen volt a *Magyartanítás az ezredfordulón* és a *Magyar nyelv és kommunikáció* című, az általános és a középiskolai tanároknak egyaránt külön is speciális tartalmakat nyújtó tanfolyamunk. Ugyancsak említésre méltók még a Kárpát-medencei tanárok nyári továbbképzései is.

Nem feledkezhetünk meg a tehetséggondozást segítő tanulmányi versenyek kiadói támogatásáról sem. Szoros kapcsolatban álltunk és állunk – mind az általános, mind a középiskolai országos versenyek közül – a Nyelvünkben élünk nyelvi-kommunikációs versennyel, a Simonyi Zsigmond helyesírási versennyel, a Magyar nyelvi OKTV-vel, az Implom József középiskolai helyesírási versennyel és az Eötvös József országos középiskolai szónokversennyel. Ennek ékes bizonyítékai a versenyek anyagait tartalmazó önálló kiadványok könyv vagy CD formájában.

3. kép

Az Eötvös József országos középiskolai szónokverseny regionális fordulója a Nemzeti Tankönyvkiadóban

Elmondhatjuk, hogy az anyanyelvi tantárgy a kiadó történetében kiemelt szerepű volt az elmúlt több mint 60 év folyamán, és ezt a kiemelt figyelmet szánjuk az elkövetkező időben is neki, hiszen az anyanyelv nem egyszerűen egy tantárgy jól körülhatárolható ismeretelemekkel, hanem a tanítás-tanulás egészét átható és a tanulás eredményességét alapvetően befolyásoló kompetencia, amelynek fejlesztése valamennyi tantárgy ismereteinek az elsajátítására kihat.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes – Raácz Judit 1997– (több kiadás). *Magyar nyelv és kommunikáció az 5–12. évfolyam számára. Tanári kézikönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Balázs Géza – Benkes Zsuzsa 2001. *Útmutató és tanmenetjavaslat a Magyar nyelv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 9–12. évfolyama számára című tankönyvhöz.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Nyitrai Tamás – Takács Etel – Török Imre 2007. *Tanári kézikönyv Takács Etel A magyar nyelv könyve 5–8. című tankönyveihez.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szende Aladár 1994. *Módszertani útmutató a Magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak című könyv használatához.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Zsolnai József (szerk.) 1990. *Tanítási program 5–8. osztály.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

(1) A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó honlapja. www.ntk.hu (2013. január 20.)

Takács, Edit: Nemzeti Tankönyvkiadó [National Textbook Publisher] in the Service of First Language Education

Az írás szerzőjéről

Takács Edit

Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, Magyarország

[takacs.edit\[kukac\]ntk.hu](mailto:takacs.edit[kukac]ntk.hu)